

Keletas atgaivintų Lauryno Ivinskio augalų vardų

ALBINA AUKSORIŪTĖ

Lietuvių kalbos institutas

IVADAS

Žymaus XIX a. lietuvių kultūros veikėjo Lauryno Ivinskio (1810–1881) vienas iš svarbiausių išlikusių gamtos mokslų darbų yra jo rankraštis *Prigimtūmėnė turentė sawieje dalijkus žemies, žoliun ir giwunun su parodi-mu anun wartojimo* (*Spis mineralów, roślin i tworów żyjących (zwierzęcych)*) (toliau – *Prigimtūmenė*). Tai mokslinis dviejų dalių veikalas, parašytas apie 1870 m. ir saugomas Lenkijos mokslų akademijos bibliotekoje Krokuvoje, tik pirmosios dalies juodraštinis variantas ir jos lietuviškų, lotyniškų, lenkiškų ir vokiškų atitikmenų rodyklės yra Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne. Pirmoje šio rankraščio dalyje *Žemėmina* L. Ivinskis pateikia mineralogijos dalykų aprašą, kur greta lietuviško termino duoda lotynišką, lenkišką ir kai kada vokišką atitikmenį. Antroji dalis *Žolėmina* – tai sisteminis grybų ir augalų vardynas, kuriame pateikta 218 šeimų ir daugiau kaip 2520 genčių lietuviškų pavadinimų ir jų atitikmenų lotynų, lenkų ir vokiečių kalbomis (plačiau žr. Jankevičius, Jankevičienė 1962: 151–163; Auksoriūtė 1998: 102–110; Auksoriūtė 2000; Auksoriūtė 2003: 135–142; Auksoriūtė 2004: 127–149). Šis L. Ivinskio rankraštis nebuvo išspausdintas ir iki XX a. septintojo dešimtmečio pradžios buvo nežinomas Lietuvos mokslininkams, tad jame pateikti lietuviški augalų vardai nepateko į jokių spausdintą šaltinį, nebuvo įtraukti nei į *Lietuvišką botanikos žodyną* (1938), nei į *Lietuvių kalbos žodyną*.

Atradus minėtą L. Ivinskio rankraštį, Botanikos žodyno komisijoje svarstant naujus augalų vardus botanikė dr. Ramunėlė Jankevičienė pasiūlydavo augalui, neturinčiam lietuviško vardo, suteikti L. Ivinskio sukurtą vardą, taip po truputį kai kurie L. Ivinskio augalų vardai buvo įtraukiami į vartoseną. Nuo 2002 m. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Terminologijos pakomi-

sė kartu su botanikais¹ svarsto ir suteikia lietuviškus vardus augalams, kurie lietuviškų vardų dar neturėjo, dažniausiai tai tik dabar į Lietuvą atvežami augalai. Pastebėta, kad kai kuriuos augalus L. Ivinskis *Prigimtūmenėje* jau buvo pavadinęs, tad pakomisėje nuspręsta nekurti naujo augalo vardo ir naują augalų gentį pavadinti L. Ivinskio sukurtu vardu.

Šiame straipsnyje aptariami medieninių, pluoštinių, dervinių ir dekoratyvinių augalų vardai, paimti iš L. Ivinskio *Prigimtūmenės* (santrumpa – Pr). Atkreiptinas dėmesys, kad minėtame L. Ivinskio rankraštyje pateikiami genčių vardai, tad rūšiniai augalų vardų dėmenys sukurti, o ne imti iš L. Ivinskio raštų. Aptariamus L. Ivinskio augalų vardus galima suskirstyti į tris grupes: vienu augalų vardų aiški motyvacija ir daryba, kitų – aiški daryba, tačiau motyvacija nenuspėjama, o trečių augalų vardų neaiški nei daryba, nei motyvacija.

AIŠKIOS MOTYVACIJOS IR DARYBOS AUGALŲ VARDAI

Svarstant medieninių, pluoštinių, dervinių ir dekoratyvinių augalų vardus patvirtinti dvidešimt du L. Ivinskio naujadarai, skirtini šiai grupei.

Lot. *Abelia* – *vytmenỹs* (: *vytis* „plona, lanksti medžio šaka [...]“ LKŽ_e + *-menys*), plg. *Abelia*. R. Br. *Wiciep*. m. – *witmenĩs* Pr 247; jo rūšys: *Abelia biflora* – *dvižiẽdis vytmenỹs*, *Abelia chinensis* – *kĩninis vytmenỹs*, *Abelia ×grandiflora* – *stambiažiẽdis vytmenỹs*.

Lot. *Aeschynomene* – *žibẽtras* (: *žiba*, *žibėti* + *-ẽtras*), plg. *Aeschynomene*. Linn. *Żywopłon*. Wld. ex Onap. – *żibiẽtras* Pr 209; jo rūšis *Aeschynomene aspera* – *šiurkštũsis žibẽtras*.

Lot. *Aletris* – *širmõnis* (: *širmas* + *-onis*), plg. *Aletris*. Linn. *Judrnia. Mącznica*. W. – *szĩrmonis* Pr 133; jo rūšis *Aletris farinosa* – *miltũotasis širmõnis*.

Lot. *Allamanda* – *liepstỹs* (: 3 *liepti* 2. refl. „plėstis“ LKŽ_e + *-stys*), plg. *Allamanda*. *Dzierbian*. JW. – *liẽpstĩs* Pr 240; trys rūšys: *Allamanda blanchetii* – *purpurĩnis liepstỹs*, *Allamanda cathartica* – *geltonãsis liepstỹs*, *Allamanda schottii* – *stambiažiẽdis liepstỹs*.

¹ Straipsnyje aptariamus augalų vardus apsvarstė Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Terminologijos pakomisė: dr. Z. Gudžinskas (sąrašų rengėjas), dr. V. Rašomavičius (Botanikos institutas), prof. habil. dr. J. R. Naujalis (Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakultetas), doc. dr. Ž. Lazdauskaitė (Vilniaus pedagoginio universiteto Gamtos mokslų fakultetas), dr. A. Auksoriūtė, doc. dr. St. Keinys, S. Labanauskienė (Lietuvių kalbos institutas), A. Ivanauskienė, G. Kazlauskaitė, A. Marcinkevičienė, A. Umbrasas (Valstybinės lietuvių kalbos komisijos sekretoriatas). Dėkoju dr. Z. Gudžinskui už dalykines pastabas, kurios buvo naudingos rašant šį straipsnį.

Lot. *Belamcanda* – *iešmēnis* (: *iešmas* + *-enis*), plg. *Ixia*. Linn. *Stuw-dzięcznia*. JW. – *jeszmēnis* Pr 136; pavadintas pagal lapų panašumą. Ši gentis išskirta iš *Ixia* genties, jos rūšis *Belamcanda chinensis* – *kìninis iešmēnis*.

Lot. *Calyptrocalyx* – *sulpétras*² (: *sulpėti* „pamažu sulpti, čiulpti“ LKŽ_e + *-étras*), plg. *Areca*. *Żywipalma* JW. – *sulpiétras* Pr 128; šio augalo riešutai yra kramtomi, jo rūšis *Calyptrocalyx spicatus* – *varpótasis sulpétras*.

Lot. *Chorizema* – *prómėtis* (: *pro-* + *méta*), plg. *Chorizema*. Labillardiere. *Wigust*. JW. – *pròmietis* Pr 205; dvi rūšys: *Chorizema cordatum* – *širdinis prómėtis*, *Chorizema ilicifolium* – *bugiėninis prómėtis*.

Lot. *Citharexylum* – *smuikaĩnis* (: *smuikas* + *-ainis*), plg. *Citharexylon*. Linn. *Gigawa*. *Bandurowiec*. W. *Skrzypcowe drzewo*. P. *Skrzypo drzew*. JW. – *smujkājnis* Pr 227; iš šio augalo medienos gaminami muzikos instrumentai. Pavadintos dvi rūšys: *Citharexylum berlandieri* – *paprastàsis smuikaĩnis*, *Citharexylum spinosum* – *dygliuótasis smuikaĩnis*.

Lot. *Clethra* – *alksnōtis* (: *alksnis* + *-otis*), plg. *Clethra*. Linn. *Orszelina*. *Olszówka albo Olchówka*. W. – *alksnōtis* Pr 215; augalo lapai panašūs į alksnio lapus. Pavadintos keturios šios genties rūšys: *Clethra acuminata* – *paprastàsis alksnōtis*, *Clethra alnifolia* – *tikrasis alksnōtis*, *Clethra barbinervis* – *barzdótasis alksnōtis*, *Clethra fargesii* – *didėngasis alksnōtis*.

Lot. *Costus* – *žiódvis* (: *žiodyti*, *žiodė* + *-vis*), plg. *Costus*. Linn. *Kost*. *Kostowiec*. C. *Kostowe drzewo*. Ł. – *žiòdvis* Pr 138; augalas pavadintas pagal žiedo formą, patvirtinti dviejų rūšių vardai: *Costus afer* – *afrikìnis žiódvis*, *Costus speciosus* – *puošnūsis žiódvis*.

Lot. *Cussonia* – *klėvotris* (: *klevas* + *-otris*), plg. *Cussonia*. Thunbg. *Trzamoklon*. JW. – *klièwotris* Pr 197; dvi rūšys: *Cussonia paniculata* – *šluotėlinis klėvotris*, *Cussonia spicata* – *varpótasis klėvotris*.

Lot. *Cynometra* – *papienis* (: *pa-* + *pienas*, dar plg. *papieniai* 1. „riebus, su daug grietinės rūgusis pienas“, 2. „parūgų nuosėdos, padugnės“ LKŽ_e), plg. *Cynometra*. Linn. *Otrętwa*. – *pāpienis* – Pr 211; vaisiaus minkštimas sultingas, jo rūšis *Cynometra cauliflora* – *tikrasis papienis*.

Lot. *Dianella* – *mėlūnis* (: *mėlenas*, *mėlynas* + *-ūnis*, įvyko dezintegracija), plg. *Dianella*. Lamk. *Dowiastka*. JW. – *miėlūnis* Pr 131; šio augalo mėlynai žiedai ir uogos. Patvirtintos dvi rūšys: *Dianella caerulea* – *mėlynàsis mėlūnis*, *Dianella intermedia* – *paprastàsis mėlūnis*.

² Dekoratyvinių augalų vardų kirčiavimo dar neapsvarstė Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Kirčiavimo pakomisė, tad genčių vardai straipsnyje pateikiami nekirčiuoti.

Lot. *Enkianthus* – *sietminas* (: *sieti* 2. „rišti, tvirtinti, kabinti“; 4. „karinti“ LKŽ_e + *-minas*), plg. *Enkyanthus*. Loureiro. – *siētminas* Pr 215; gali būti pavadintas dėl žiedų panašumo, jie ant ilgų žiedkočių, nusvirę žemyn. Pavadintos penkios augalo rūšys: *Enkianthus campanulatus* – *katilėlinis sietminas*, *Enkianthus cernuus* – *svirūsis sietminas*, *Enkianthus chinensis* – *kūninis sietminas*, *Enkianthus quinqueflorus* – *penkiažiūdis sietminas*, *Enkianthus serulatus* – *dantytalāpis sietminas*.

Lot. *Hakea* – *vairokštis* (: 3 *vairė* „įnagis suduoti, rimbas“ LKŽ_e + *-okštis*), plg. *Hakea*. Schrader. *Jarzęsta. Muszlowe drzewo*. W. – *wąjrokšztis* Pr 154; augalo žiedas kaip kamuolys, prismaigstyta adatų, jo rūšis *Hakea laurina* – *paprastasis vairokštis*.

Lot. *Heliconia* – *bangminys* (: *bang* + *-minys*), plg. *Heliconia*. Linn. *Niebian*. JW. – *bąngminīs* Pr 137; patvirtinta 12 šios genties rūšių: *Heliconia aurantiaca* – *paprastasis bangminys*, *Heliconia bihai* – *žalsvažiūdis bangminys*, *Heliconia caribaea* – *karibinis bangminys*, *Heliconia collinsiana* – *raudonasis bangminys*, *Heliconia indica* – *žaliūsis bangminys*, *Heliconia latispatha* – *retažiūdis bangminys*, *Heliconia mariae* – *svyruoklinis bangminys*, *Heliconia metallica* – *standūsis bangminys*, *Heliconia psittacorum* – *papūginis bangminys*, *Heliconia rostrata* – *snapūotasis bangminys*, *Heliconia stricta* – *stačiūsis bangminys*, *Heliconia wagneriana* – *margūsis bangminys*.

Lot. *Kalmia* – *grėsvis* (: *grėsti*, *grėse* + *-vis*), plg. *Kalmia*. Linn. *Wdzięczelina*. JW. – *griėswis* Pr 215; augalas yra nuodingas (šakos, žiedai, lapai), pavadintos trys jo rūšys: *Kalmia angustifolia* – *siauralāpis grėsvis*, *Kalmia latifolia* – *plačialāpis grėsvis*, *Kalmia polifolia* – *melsvūsis grėsvis*.

Lot. *Myrsine* – *miegūnis* (: *miegas* + *-ūnis*), plg. *Myrsine*. Ventenat. *Szurzyna. Borowica*. W. – *miėgūnis* Pr 218; rūšis *Myrsine cubana* – *amerikūnis miegūnis*.

Lot. *Terminalia* – *viršūklis* (: *viršus* + *-ūklis*), plg. *Terminalia*. Linn. *Wyżyca*. J. W. – *wirszūklis* Pr 198; labai dideli medžiai, kurių lapai auga pačiose šakų viršūnėse. Lietuviškai pavadinta 19 šio medžio rūšių: *Terminalia amazonia* – *amazūninis viršūklis*, *Terminalia kaernbachii* – *azijūnis viršūklis*, *Terminalia nitens* – *blizgūsis viršūklis*, *Terminalia bialata* – *dvispaūnis viršūklis*, *Terminalia elliptica* – *gaurūotasis viršūklis*, *Terminalia citrina* – *gelsvūsis viršūklis*, *Terminalia calamansanai* – *indonėzinis viršūklis*, *Terminalia ivorensis* – *juodūsis viršūklis*, *Terminalia bellirica* – *karpūotasis viršūklis*, *Terminalia myriocarpa* – *kėkinis viršūklis*, *Terminalia catappa* – *migdūlinis viršūklis*, *Terminalia oblonga* – *plačiaspaūnis viršūklis*, *Terminalia chebula* –

plaukuotasis viršūklis, *Terminalia arjuna* – *plikasis viršūklis*, *Terminalia superba* – *puošnūsis viršūklis*, *Terminalia sericea* – *rauginis viršūklis*, *Terminalia brassii* – *rudasis viršūklis*, *Terminalia microcarpa* – *smulkiavašis viršūklis*, *Terminalia paniculata* – *šluotėlinis viršūklis*.

Lot. *Uvularia* – *uogminys* (: *uoga* + *-minys*), plg. *Uvularia*. Linn. *Sopleniec.* JW. – *ūgmiñis* Pr 130; augalas sunokina daug uogų, dvi rūšys: *Uvularia grandiflora* – *stambiažiėdis uogminys*, *Uvularia perfoliata* – *permautalāpis uogminys*.

Galima spėti, kad kai kuriuos naujadarus L. Ivinskis kūrė sekdamas kitų kalbų atitikmenimis: lot. *Anigozanthos* – *ožūnis* (: *ožys* + *-ūnis*), plg. *Anigozanthus*. Labillardiere. *Kozociecznik.* JW. – *òžūnis* Pr 137; plg. lenk. *kozica* „ožka“ LLKŽ 210. Pavadintos penkios šio augalo rūšys: *Anigozanthos flavidus* – *gelsvąsis ožūnis*, *Anigozanthos humilis* – *žemąsis ožūnis*, *Anigozanthos manglesii* – *raudonąsis ožūnis*, *Anigozanthos pulcherrimus* – *gražūsis ožūnis*, *Anigozanthos rufus* – *rusvąsis ožūnis*.

Lot. *Cephalanthus* – *galvožis* (: *galva* + *-ožis*), plg. *Cephalaria*. Schrad. *Głowień m.* – *gałwòżis* Pr 252; plg. gr. *kephale* „galva“ BVŽ 76, lenk. *głowa* „galva“ LLKŽ 138. Augalo rūšis *Cephalanthus occidentalis* – *vakarinis galvožis*.

AIŠKIOS DARYBOS NEMOTYVUOTI AUGALŲ VARDAI

Kai kuriems augalams pavadinti L. Ivinskis suteikė vardus, kurių darybą galima atsekti, tačiau motyvaciją sunku rasti. Tiek terminai, tiek nomenai yra aiškesni ir tikslesni, kai yra motyvuoti, tačiau, pasak K. Gaivenio, „negalima sakyti, kad motyvuoti terminai yra tikslūs, o nemotyvuoti – netikslūs. Netiksliais reikėtų laikyti tik klaidinamai motyvuotus terminus“ (Gaivenis 2002: 39). Nemažos dalies augalų vardų, atėjusių iš šnekamosios kalbos, taip pat sunku atsekti motyvaciją, tad Terminologijos pakomisėje nuspręsta teikti vartoti ir nemotyvuotus L. Ivinskio augalų vardus.

Galima išskirti devynis šios grupės augalų vardus.

Lot. *Amsonia* – *dirktas* (: *dirkti* „tvirkti, gesti, dykti, lepti“ LKŽ_e + *-tas*), plg. *Amsonia*. Walt. *Rostrwoń.* JW. – *dirktas* Pr 241; rūšis *Amsonia tabernaemontana* – *amerikinis dirktas*.

Lot. *Canella* – *ringōtis* (: *ringoti* „raityti, ringiuoti“ LKŽ_e + *-otis*), plg. *Winterania*. Linn. *Cannella*. Murray. *Korzybiel.* *Cynamon biały.* P. – *ringotis* Pr 173; rūšis *Canella winteriana* – *baltąsis ringōtis*.

Lot. *Cantua* – *gairūvas* (: *gairus* „1. perpučiamas, vėjo gairinamas“

LKŽ_e + -*uvas*), plg. *Cantua*. Juss. *Piękrzyn*. JW. – *gājruwas* Pr 235; jo rūšis *Cantua buxifolia* – *smulkialāpis gairūvas*.

Lot. *Cheilanthes* – *skerstēnis* (: 1 *skersti* 1. „pjauti (ppr. kiaulē)“, 5. „pusiauskarā malti, plēsti lukštā“ LKŽ_e + -*enis*), plg. *Cheilanthes*. Sw. *Olżyca*. *Stonogowiec*. M. *Schuppenfarn*. – *skerstēnis* Pr 115; dvi rūšys: *Cheilanthes lanosa* – *vilnótasis skerstēnis*, *Cheilanthes microphylla* – *smulkialāpis skerstēnis*.

Lot. *Conospermum* – *imšas* (: *imti*, *ima* + -*šas*), plg. *Conospermum*. Smith. – *imszas* Pr 154; dvi rūšys: *Conospermum crassinervium* – *storagýslis imšas*, *Conospermum taxifolium* – *siauralāpis imšas*.

Lot. *Hippocrepis* – *skaburas* (: 1 *skabas* „apskabytas stiebas, stambas“ LKŽ_e + -*uras*), plg. *Hippocrēpis*. Linn. *Konikleca*. V. Syr. *Podkownica*. P. – *skāburas* Pr 209; dvi rūšys: *Hippocrepis comosa* – *skiauterétasis skaburas*, *Hippocrepis emerus* – *paprastās skaburas*.

Lot. *Mimusops* – *mēklaīnis* (: *mēklas* „akylas, atsargus“ LKŽ_e + -*ainis*), plg. *Mimusops*. Linn. *Zawięzła*. JW. – *miēklājnis* Pr 217; jo rūšis *Mimusops elengi* – *paprastās mēklaīnis*.

Lot. *Narthecium* – *plienumas* (: *plienas* + -*umas*), plg. *Narthecium*. Juss. *Późnik*. S. *Beinheil*. – *pliēnumas* Pr 130; rūšis *Narthecium ossifragum* – *paprastās plienumas*.

Lot. *Pachira* – *raīvē* (: *raivas* „raibas“ LKŽ_e + -*ē*), plg. *Pachira*. Aublet. – *rājwé* Pr 169; dvi rūšys: *Pachira quinata* – *penkialāpē raīvē*, *Pachira aquatica* – *vandenīnē raīvē*.

NEAIŠKIOS MOTYVACIJOS IR DARYBOS AUGALŲ VARDAI

Nemažos dalies L. Ivinskio naujažodžių sunku nustatyti ne tik motyvaciją, bet ir jų daryba nelabai aiški, tačiau VLKK Terminologijos pakomisėje buvo nuspręsta teikti vartoti ir tokius augalų vardus, nes L. Ivinskis jais įvardijo tuos konkrečius augalus, kurių lietuviški vardai tik dabar tvirtinami. Dalis tokių vardų yra trumpi dviskiemeniai žodžiai.

Lot. *Comptonia* – *ūgras*, plg. *Comptonia*. R. Brown. *Pojemka*. JW. – *ūgras* Pr 145; rūšis *Comptonia peregrina* – *klajōklinis ūgras*.

Lot. *Cornutia* – *salksnas*, plg. *Cornutia*. Plumier. *Parkotnia*. JW. – *sàlksnas* Pr 227; rūšis *Cornutia grandifolia* – *stambiažiēdis salksnas*.

Lot. *Cotyledon* – *duršvas*, plg. *Cotyledon*. DC. *Rozłóg*. S. K. *Pępownica*. W. – *dūrszwas* Pr 187; rūšis *Cotyledon orbiculata* – *apskriticalāpis duršvas*.

Lot. *Crateva* – *virštas*, plg. *Crataeva*. Linn. *Powalka*. JW. – *wīrsztas* Pr

180; trys rūšys: *Crateva adansonii* – paprastasis virštas, *Crateva religiosa* – puošnūs virštas, *Crateva nurvala* – trilāpis virštas.

Lot. *Elaeodendron* – sumbras, plg. *Elaedendron*. Jacquin. (*Elaeodendron*). Łqzan. Olejnik. P. Olejnic. M. – sūmbas Pr 213; dvi rūšys: *Elaeodendron orientale* – rytinis sumbras, *Elaeodendron croceum* – paprastasis sumbras.

Lot. *Escallonia* – smeilė, plg. *Escallonia*. Mutis. Twardziczka. Ch. – smėjlė Pr 188; trys rūšys: *Escallonia ×langleyensis* – puošnióji smeilė, *Escallonia rubra* – raudonóji smeilė, *Escallonia virgata* – rýkštinė smeilė.

Lot. *Exacum* – sūblas, plg. *Exacum*. D. C. Paliczka. Gorzkolist. P. – sūblas Pr 236; rūšis *Exacum affine* – paprastasis sūblas.

Lot. *Glaucium* – vaiklas, plg. *Glaucium*. Tournef. Rostopaść. Jundz. Hornmohn. – wājklas Pr 175; dvi rūšys: *Glaucium flavum* – geltonasis vaiklas, *Glaucium corniculatum* – ragúotasis vaiklas.

Lot. *Onosma* – liesmuō, plg. *Onosma*. Linn. Poczerwa. Rumianica. W. Długosz. Jundz. Lotwurz. – liėsmuō Pr 233; penkios rūšys: *Onosma taurica* – krýminis liesmuō, *Onosma albo-rosea* – rausvās is liesmuō, *Onosma echinoides* – šiurkštūs is liesmuō, *Onosma hookeri* – tibėtinis liesmuō, *Onosma paniculatum* – šluotėlinis liesmuō.

Lot. *Pernettya* – spūglas, plg. *Pernettia*. Gaudichaud. – spūglas Pr 215; rūšis *Pernettya mucronata* – smailialāpis spūglas.

Lot. *Plumeria* – jostras, plg. *Plumeria*. Linn. Uroczyn. – jòstras Pr 241; trys rūšys: *Plumeria alba* – baltās is jostras, *Plumeria obtusa* – jamáikinis jostras, *Plumeria rubra* – raudonās is jostras.

Lot. *Sesuvium* – spingras, plg. *Sesuvium*. Linn. Pryszczyrnica. Syr. – spīngras Pr 186; rūšis *Sesuvium portulacastrum* – pajúrinis spingras.

Lot. *Tibouchina* – eikras, plg. *Tibouchina*. Aublet. Prawdzin. – ėjkras Pr 199; rūšis *Tibouchina urvilleana* – purpurinis eikras.

Lot. *Umbilicus* – elkras, plg. *Umbilicus*. Dec. Urocznik. Fal. Pėpowiec. C. – ėlkras Pr 187; rūšis *Umbilicus rupestris* – uolīnis elkras.

Lot. *Urena* – guřlis, plg. *Urena*. Dillenius. Nieronia. J. W. – gūrlis Pr 168; rūšis *Urena lobata* – skiautėtalāpis guřlis.

Peržvelgus pateiktus pavyzdžius, galima pastebėti, kad šie augalų vardai neturi formalių darybos požymių. Gal ir būtų galima įžvelgti jų darybos formantą, tačiau pamatinį žodį sunku nustatyti. Galima išskirti tik jų baigmenis, kai kurie vardai turi tuos pačius baigmenis, pvz.: -ras (*eikras*, *elkras*, *jostras*, *spingras*, *sumbras*, *ūgras*), -las (*spūglas*, *sūblas*, *vaiklas*).

Prie neaiškių naujažodžių skirtini ir aštuoni triskiemeniai augalų genčių vardai.

Lot. *Aphyllanthes* – *nuolaisis*, plg. *Aphyllanthes*. Tourn. *Mąsierka*. Goździkowa lilja. P. – *nuòlajsis* Pr 131; rūšis *Aphyllanthes monspeliensis* – *pietinis nuolaisis*.

Lot. *Cabomba* – *labūstras*, plg. *Cabomba*. Aublet. *Plywiec*. Ch. – *labūstras* Pr 176; rūšis *Cabomba caroliniana* – *paprastasis labūstras*.

Lot. *Dirca* – *sailuvas*, plg. *Dirca*. Linn. *Rzemienica* – *sājluwas* Pr 155; rūšis *Dirca palustris* – *pélkinis sailuvas*.

Lot. *Gaura* – *priesruvis*, plg. *Gaura*. Linn. *Żartwa*. *Wspaniała świeca*. P. – *priśruwis* Pr 197; rūšis *Gaura coccinea* – *kvapūsis priesruvis*.

Lot. *Guarea* – *sanūtras*, plg. *Guarea*. Linn. *Guidonia*. Plumier. *Przechwał*. – *sanūtras* Pr 173; keturios rūšys: *Guarea thompsonii* – *juodasis sanūtras*, *Guarea guidonia* – *nuodīngasis sanūtras*, *Guarea grandifolia* – *stambialāpis sanūtras*, *Guarea cedrata* – *šviesūsis sanūtras*.

Lot. *Heliocarpus* – *givėndra*, plg. *Heliocarpos*. Linn. *Grączla*. JW. – *giwėndra* Pr 170a; rūšis *Heliocarpus americanus* – *amerikinė givėndra*.

Lot. *Petrea* – *kolūnis*, plg. *Petrea*. Houst. *Pietrawa* – *kòlūnis* Pr 227; rūšis *Petrea volubilis* – *gausiažiėdis kolūnis*.

Lot. *Pontederia* – *skiaustmenė*, plg. *Pontederia*. Linn. *Rosplawa*. JW. *Wodniak*. M. – *skiaustmėnė* Pr 130; rūšis *Pontederia cordata* – *siauralāpė skiaustmenė*.

Kai kurie šios grupės naujažodžiai taip pat turi panašius baigmenis, kaip ir prieš tai aptarti dviskiemeniai augalų vardai, pvz., baigmenys su priebalsiu *-r-* (*labūstras*, *sanūtras*, *givendra*). Tačiau reikėtų pastebėti, kad L. Ivinskio *Prigimtūmenėje* daugiausia neaiškios darybos naujažodžių yra su baigmenimis, turinčiais priebalsį *-n-*, tokie naujažodžiai sudaro vieną ketvirtadalį visų *Prigimtūmenės* naujažodžių (plačiau žr. Aukšoriūtė 2004 : 127–149), o mažiausia yra naujažodžių, turinčių baigmenis su priebalsiu *-r-*, būdingiausias šios grupės baigmuo – *-ris*.

Dar reikėtų paminėti kelis augalų vardus, kurie buvo suteikti kitai genčiai pavadininti, nes ta gentis, kurią *Prigimtūmenėje* buvo įvardijęs L. Ivinskis, jau turi lietuvišką vardą.

Lot. *Abeliophyllum* – *baltvas* (: *baltas* + *-vas*), plg. *Epipactis*. Haller. *Kruszczyk*. Jundz. *Sumpfwurz* – *bāltwas* Pr 141; rūšis *Abeliophyllum distichum* – *ankstyvāsīs baltvas*. Šio augalo balti žiedai, žydi anksti pavasarį.

Lot. *Acalypha* – *labravėnė* (: *labravas* + *-enė*), plg. Riežtas III. *Acalyphaeae*. Ostkowe – *łabrawėnes* Pr 150; *Tragia*. Plumier. *Parzelina*. JW. – *łābrawas* Pr 150. L. Ivinskis naujadaru *labravenė* buvo pavadinęs tribą (lot.

Acalypheae), tad šis naujadaras perkeltas genčiai įvardyti, o abi gentys lot. *Acalypha* ir lot. *Tragia* skiriamos tam pačiam pošeimiui. Patvirtintos dvi šio augalo rūšys: *Acalypha hispida* – šeriúotoji labravėnė, *Acalypha wilkesiana* – margoji labravėnė.

Lot. *Chlorogalum* – žalvinis (: žalvas + -inis), plg. *Chlora*. Linn. *Zielon.* JW. – žalwinis Pr 236; rūšis *Chlorogalum pomeridianum* – paprastasis žalvinis. Ši genties pavadinimą L. Ivinskis galėjo sudaryti sekdamas kitų kalbų atitikmenimis, plg. gr. *chloros* „žalias“ BVŽ 83.

Lot. *Macfadyena* – apsukmỹs (: apsukti + -mys), plg. *Helicteris*. Linn. *Szrubownica*. W. *Szruba*. W. – apsukmīs Pr 169; rūšis *Macfadyena unguiscati* – plėtrūsis apsukmỹs. Šio augalo vardas yra motyvuotas, nes jis priklauso vijoklinių šeimai.

IŠVADOS

Kai kurie L. Ivinskio *Prigimtūmenės* augalų vardai, iki šiol nepatekę į joki spausdintą šaltinį, teikiami vartoti Terminologijos pakomisėje juos patvirtinus kaip lietuviškus vardus augalų, kurie lietuviškai dar nebuvo pavadinti. Dažniausiai konkrečiai augalo genčiai įvardyti teikiamas tas L. Ivinskio naujadaras ar naujažodis, kuriuo jis kaip tik tą augalą ir pavadino.

Šiek tiek mažiau nei pusė teikiamų vartoti L. Ivinskio augalų genčių vardų yra naujadarai, turintys motyvaciją, pvz.: *alksnotis*, *grėsvis*, *mėlūnis*, *smuikainis*, *sulpėtras*, *širmonis*, *uogminys*, *viršūklis*, *vytmenys*, *žibėtras* ir kt., o daugiau nei vienas trečdalis tokių naujažodžių, kurių neaiški nei daryba, nei motyvacija, pvz.: *duršvas*, *eikras*, *elkras*, *jostras*, *kolūnis*, *labūstras*, *liesmuo*, *nuolaisis*, *salksnas*, *sanūtras*, *spingras*, *spūglas*, *sūblas*, *sumbras*, *ūgras*, *vaiklas* ir kt.

Šeštadalio straipsnyje aptariamų L. Ivinskio augalų genčių vardų darybą galima atsekti, tačiau motyvacija neaiški, pvz.: *dirktas*, *gairuvas*, *imšas*, *mėklainis*, *plienumas*, *raivė*, *ringotis*, *skaburas*, *skerstenis*.

Prigimtūmenės naujadarai ir naujažodžiai pamažu atgyja ir patenka į vartoseną, taigi, L. Ivinskio pastangos kurti lietuviškus augalų vardus nenuėjo veltui.

LITERATŪRA

Auksoriūtė A. 1998: Lauryno Ivinskio rankraščiai Krokuvėje. – *Terminologija* 5, 102–110.

Auksoriūtė A. 2000: L. Ivinskio mikologijos terminai. – *Terminologija* 7, 48–58.

Auksoriūtė A. 2003: Individualieji L. Ivinskio *Lenkų–žemaičių kalbų žodyno* ir *Prigimtūmenės* augalų vardai. – *Terminologija* 10, 135–142.

- Auksoriūtė A. 2004: Neaiškios darybos L. Ivinskio *Prigimtūmenės* naujažodžiai. – *Terminologijos istorijos ir dabarties problemos*, 127–149.
- BVŽ 1998: *Botanikos vardų žodynas*, Vilnius.
- Gaivenis K. 2002: Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys, Vilnius.
- Jankevičius K., Jankevičienė R. 1962: Kai kurie nauji duomenys apie L. Ivinskio darbus lietuviškos botanikos terminijos srityje. – *Botanikos klausimai* 2, 151–163.
- LKŽ: *Lietuvių kalbos žodynas*. – www.lkz.lt
- LLKŽ 1994: Vaitkevičiūtė V. *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius.

REVIVAL OF CERTAIN PLANT NAMES CREATED BY LAURYNAS IVINSKIS

Since 2002 the Terminology Sub-commission of the State Commission of the Lithuanian language has together with botanists been discussing and agreeing on Lithuanian names to give to plants which have previously not been named in Lithuanian. The majority of such plants are newly introduced to Lithuania. It was noted that some of them were already named by Laurynas Ivinskis in one of his most important scientific works *Prigimtūmenė* (*Nature*); therefore the decision was taken where possible not to create new names, but to adopt names proposed by Laurynas Ivinskis. This article analyses 58 names of genera of plants, taken from *Prigimtūmenė* by Laurynas Ivinskis.

Less than half of the names of genera of plants created by Laurynas Ivinskis are neologisms with clear motivation, for instance *alksnotis* (*Clethra*), *grėvis* (*Kalmia*), *mėlūnis* (*Dianella*), *smuikainis* (*Citharexylum*), *sulpėtras* (*Calyptrocalyx*), *širmonis* (*Aletris*), *uogminys* (*Uvularia*), *viršūklis* (*Terminalia*), *vytmenys* (*Abelia*), *žibėtras* (*Aeschynomene*) and more than one third of neologisms have unclear word formation and motivation, for instance *duršvas* (*Cotyledon*), *eikras* (*Tibouchina*), *elkras* (*Umbilicus*), *jostras* (*Plumieria*), *kolūnis* (*Petrea*), *labūstras* (*Cabomba*), *liesmuo* (*Onosma*), *nuolaisis* (*Aphyllanthes*), *salksnas* (*Cornutia*), *sanūtras* (*Guarea*), *spingras* (*Sesuvium*), *spūglas* (*Pernettya*), *sūblas* (*Exacum*), *sumbras* (*Elaeodendron*), *ūgras* (*Comptonia*), *vaiklas* (*Glaucium*).

It is possible to trace the word formation pattern of one sixth of the names created by Laurynas Ivinskis, though their motivation is unclear, for instance *dirktas* (*Amsonia*), *gairuvas* (*Cantua*), *imšas* (*Conospermum*), *mėklainis* (*Mimusops*), *plienumas* (*Nartheceum*), *raivė* (*Pachira*), *ringotis* (*Canella*), *skaburas* (*Hippocrepis*), *skerstenis* (*Cheilanthes*).

Little by little, neologisms in *Prigimtūmenė* (*Nature*) are being revived and put into use; thereby the effort of Laurynas Ivinskis to create Lithuanian names of plants was not made in vain.

Gauta 2008-12-19

Albina Auksoriūtė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas: albinaa@lki.lt